

Hvem skriver litteraturforskerne for?

Horace Engdahl

*vor håndfuld
elever kan i det mindste læse indenad*
W. H. Auden

Når nogen taler til mig eller skriver et brev må jeg så at sige modtage det i omvendt form. En eller anden siger f.eks. i telefonen: "Jeg har søgt efter dig overalt, hvor har du været?" Når der siges "jeg" må jeg tænke "dig som taler", når der siges "du" må jeg tænke "jeg som tildales". Det er denne omvendning som er betegnende for den sproglige kommunikation.

Med en litterær tekst stiller det sig anderledes. Hvis jeg i et digt finder verset "Jeg kun dig i verden ser" sætter jeg mig ikke i du'ets position men i jeg'ets. Jeg overtager forfatterens perspektiv og deltager i ordernes bevægelse mod en for altid undvigende adressat: den utopiske anden person, som forhindrer den litterære tekst i at falde fra hinanden. Jeg ved at teksten ikke er

skrevet for mig. Samtidig ved jeg at den er til for at nogen skal opfangе den og spejde efter den tale som tekstens subjekt retter til sit imaginære du.

Man ser tydeligst denne forskel mellem litteratur og kommunikativt sprog hvis man betragter et brev, som efter een gang at have haft en virkelig adressat er blevet til litteratur. Når jeg hundredeogfirs år efter tager del i Bettina Brentanos meddelelser til sin ulykkelige veninde Karoline von Günderode er de ikke længere handlinger som kræver en modhandling – et svar, et smil eller en bebrejdelse ved det næste møde osv. At jeg nærmer mig teksten med min indlevelse, at jeg affinder mig med Bettinas drillende og uimodståelige tiltale, indebærer ikke at jeg skulle forvandles til parthaver i en udveksling. Jeg har ingen forudsætninger for at spille Karolines rolle, og hvis jeg kunne gøre det så ville brevromanen *Die Günderode* i samme øjeblik tilintetgøres som litterær tekst og blive en samling groteskt forsinkede postforsendelser, størsteparten meningsløse. Når jeg læser brevene som en litterær tekst er jeg i stedet en skyggeagtig tredie, der både må opbygge afsender og adressat i sit indre og som derfor ikke er nogen 'modtager'. Snarere ligner jeg den som forfatteren ville være i fald hun kunne læse sig selv. Til forskel fra andre sproglige dokumenter (med undtagelse af visse psykotiske ytringer) mangler digtet en markering som udpeger om hvem det angår. Eller i fald en sådan markør findes – f.eks. Goethes "du gode sjæl, du der ligesom han har følt den samme trængsel" ¹ i begyndelsen af *Den unge Werthers lidelser* – er der tale om et stiltræk og ikke om nogen virkelig adressefunktion. Den litterære tekst udmærkes ved ikke at tale til nogen. Den er et brud i den menneskelige kommunikationsproces.

Den litteraturvidenskabelige tekst derimod placerer mig som læser i en velafgrænset kommunikativ situation. Ikke et øjeblik oplever jeg mig selv som den forsker der henvender sig til mig, og hvis han eller hun direkte skulle tiltale modtageren, f.eks. med en metodisk henvisning ("Læs først kap. 3", "Jvf. note 136!"), da ved jeg at imperativen gælder mig. Jeg identificerer mig udelukkende med den som der tales til. Den sproglige omvendning af

jeg og du finder altså sted i normalt omfang. I modsætning til den litterære tekst er en kritisk eller litteraturvidenskabelig tekst kommunikativ. For digteren er publikum en hypotese som mister sin betydning så snart han skriver. For litteraturforskeren eller kritikeren er den en retorisk realitet som det aldrig tillades den skrivende at glemme. Den litterære tekst kan vente på læselighedens øjeblik så lang tid det skal være. Det ligger i dens væsen at dens mening ikke begrænses af omstændighederne ved tiden for dens frembringelse. Den er altid til stadighed på vej, den når aldrig og altid frem. Dette til forskel fra den litteraturvidenskabelige eller kritiske tekst, som må have en virkning i sin egen tid, hvis den ellers vil have nogen betydning. Den udgår fra et bestemt kundskabslag og et bestemt kritisk landskab, som giver skribenten en specifik retorisk situation af en beskaffenhed som relativt hurtigt forandres, og som da risikerer at gøre iagttagelserne og hypoteserne irrelevante. Det kritiske værk kan som oftest ikke regne med selv at overleve (nogle lysende undtagelser som Aristoteles' *Poetik*, Friedrich Schlegels essays og Nietzsches *Tragediens fødsel* betinger dette 'oftest'), men det perspektiv det opretter, den vurdering det anlægger, den forståelse det bliver ophav til kan meget vel leve videre og blive en del af det litterære værk. Ikke læst ved sin fremkomst og fundet 100 år senere har kommentarteksten kun kuriøs interesse.

I den moderne litteratur er subjektet en frit svævende stemme, ubestemmelig udenfor den verden som teksten opretter. Det indtager ikke nogen entydig social position, hvilket yderligere er en bekræftigelse på dets distance til kommunikationens orden. Derimod skriver litteraturvidenskabsmanden som medlem af et forskningsfællesskab – ellers ville hans genre ikke kunne gennemføres. Hans ellers hendes tale forankres i et 'vi', hvilket blandt andet giver sig udtryk i en modvilje mod at tale i første person. Forskerens 'jeg' er aldrig a-topisk, for at sige det med Barthes; aldrig spredt ud i et spil med masker og tonefald på den måde som måske er en nødvendighed for litteraturens eksistens. Tværtimod har dette subjekt sin tydelige plads, ja ligefrem sin tjenestepads. Dette forhindrer ikke at det litterære studie er en dybt subjektiv

genre: dets subjektivitet er blot af en anden karakter end den litterære teksts, hvilken måske slet ikke fortjener at blive kaldt subjektiv (eftersom det subjektive strengt taget er et dialektisk produkt af en kollektiv objektivitetsfordring overfor hvilken litteraturen står fremmed). Kriteriet for en litteraturvidenskabelig tekst er en vilje til dialog med den tidligere forskning. Den må indordne sine resultater i en mere omfattende videnssammenhæng, hvilket aldrig ville falde en digter ind.

Men en litteraturvidenskab der ene og alene vil være kommunikation mellem forskere vil være åbenlys meningsløs eller i bedste fald betydningsløs. Litteraturvidenskaben får sin betydning ved at forbinde sig med kritikken, med kulturlivet og med pædagogikken. Den er ganske vist mærket af sin økonomiske og organisatoriske tilknytning til universitetet, men de senere årtiers tiltagende isolering kan ikke skjule at den som genre er bundet til litteraturens liv og dermed til den frivillige læser, det virkelige publikum.

At publikum vedvarende svarer, i det mindste ved at købe, er tydelig når det gælder de undergenrer, hvor forskernes fremstilling går over i fiktionberetninger, nemlig litteraturhistorien og forfatterbiografien. Disse har i de senere år fået et forbløffende opsving. Hvis vi ikke mærker det så skulle forlagenes marketingchefer kunne oplyse os om sagen. I det øjeblik, hvor den 'dannede almenhed' erklæres for definitivt uddød i Sverige så sælger Bonniers første bind af *Den svenska litteraturen* (redigeret af Lars Lönnroth og Sven Delblanc) i 20.000 eksemplarer og de følgende fem bind forventes snart at komme op på samme niveau. Lavere men lige så beundringsværdige tal noteres for en faksimileudgave af Schück-Warburgs klassiske *Allmän litteraturhistoria*. En afhandling om Moa Martinson har netop solgt fem-seks tusinde eksemplarer, tal som kun ganske få svenske romaner når op på. Internationalt set er forfatterbiografien big business som aldrig før og sikrer sin ophavsmand store forskud, meget mere end de fleste romanforfattere kan håbe på.

Man kan spekulere på årsagerne til denne konjunktur. Gammeldags litterær dannelse har måske genvundet sin prestige

efter en nedgangsperiode, hvor en alternativ kulturel kapital, som byggede på film, jazz, rock, detektivromaner, serier m.m. blev lanceret, oplevede en kortvarig triumf og forvitrede. Den detaljerede litterære biografi synes at appellere til publikums nysgerighed efter glansfulde eller dystre afvigende skikkelser. Den bliver med sin næsten uden undtagelse apologetiske holdning til en slags moderne helgenlegende, hvor læseren gennem skildringen af den store forfatter indbydes til identifikatorisk at tage del i en kvasisakral eksklusivitet.

Litteraturvidenskaben i en for os genkendelig form fødes af idéen om *life & letters*. Disciplinen kan ganske vist i nogle henseender prale med alexandrinske rødder, men er egentlig samtidig med *forfatterskabets* sejr over *genren* som grundlæggende litterær kategori. I Sverige fik vi den første digtologi hvis tekster var ordnet efter forfatternavn (og ikke som tidligere efter digtformerne) samtidig med den første egentlige litteraturhistorie, Atterboms *Svenska Siare och Skalder*, som begyndte at udkomme i 1841. En del af forklaringen på Lönnroth-Delblancs succes er sikkert at *Den svenska litteraturen* indtager en traditionel position på dette punkt. Det biografiske stof er rigtignok trængt tilbage sammenlignet med det tidligere standartværk, men bindene er hovedsageligt organiseret efter de store, endnu læste (eller i det mindste kendte) forfatterskaber. Når filologien tidligere fik et publikum udenfor de lærdes snævre kreds og blev til 'litteraturhistorie' var det fordi den bekræfter en national og en vesterlandsk *kanon*.

Den gamle overenskomst mellem litteraturforskningen og den dannede almenhed endte med en restriktiv indstilling til den litterære tekst, den selvsamme som endnu behersker det litterære liv. Den førte til at man trak *forfatteren* frem som en garant for det skrevnes enhed, ægthed og menneskelighed. Værket blev defineret som forfatterens udtryk. Litteraturvidenskaben har trods beundringsværdig forsøg aldrig evnet at kaste dogmet, at teksten sande indhold er at finde indefor ophavsmandens horisont, af sig. Det blev tydeligt da dette dogme åbenlyst blev forkastet af den tekstcentrede 'nye' kritik og af forskellige former for ling-

vistisk orienteret litteraturvidenskab. Det synes ikke som om den store skare af læsere kunne dele Monsieur Jourdain's henrykkelse over at blive gjort opmærksom på sproget selv ("Ah! les belles choses! les belles choses!" som hædersmanden udbryder i Molières *Le Bourgeois Gentilhomme* da han bliver undervist i, hvorledes bogstaverne formes i munden). Snarere må vi give Paul de Man ret, når han hævder at modstanden mod teori i bund og grund er en modstand mod sprog som sprog.²

Barthes troede at distinktionen mellem skønlitteratur og kritik (litteraturvidenskab) i løbet af kort tid ville ophæves. Han påpegede at 1900-talslitteraturens store værk (ikke mindst Prousts romansuite) udmærkedes ved at begge skriftens funktioner (den poetiske og den kritiske) gennemtrænger hverandre. Forfatteren og kritikeren skulle ikke længere defineres ud fra genre men ud fra et fælles vilkår: at have sproget som sit egentlige objekt.³ Denne profeti virker idag mindre sandsynlig end i 1966 (trods det at den endnu holdes i hævd i visse intellektuelle kredse, som jeg selv tilhører). Den forudsatte en eliminering af kategorien store digte, som ikke fandt sted.

Måske bør vi modstå fristelsen til uden reservation at tage den lingvistiske retnings parti. Jeg læste for nogen tid siden William Empsons *Seven Types of Ambiguity* fra 1930, efter i lang tid at have troet at jeg allerede havde læst den, eftersom at jeg så ofte har set den refereret og citeret. Den er åbenbart en af nykritikkens banebrydende arbejder og en af de mest intelligente bøger der nogensinde er skrevet om litteratur. Det er overraskende nok en brillans med dårlig samvittighed. Ustandselig undskylder forfatteren at han må trætte os med lange detaljerede demonstrationer af, hvad den opmærksomme læser umiddelbart opfatter i den litterære tekst. Empson er kort sagt generet over den teknisk skolede retoriske analyse som var hans bogs store landvinding. Hans skødesløse selvironi og tendensen til at bagatelisere de særegne resultater kan kun forstås som gester med den hensigt at dæmpe læserens mistanke om at forfatteren ikke er nogen gentleman men en pedantisk lærer. Vi ler af dette, men det viser at Empson havde et publikum. Når disse undskyldninger og iro-

nier forsvinder er døren til klasserummet igen slået i. Paul de Man, der savner dem, er med al sit uforglemmelige skarpsind en ren seminarieforfatter.

De teoretiske brud som litteraturvidenskaben oplevede gennem de seneste årtier vil måske i et længere perspektiv vise sig at være mindre dramatiske. De finder nemlig sted indenfor rammen af en mere omfattende sammenhæng, der hele tiden forbliver intakt. Lad os kalde det *eksegesens traktat*. Dets fundament er troen på en kanon. Den som skriver indenfor traktaten, dvs. praktisk taget alle litteraturforskere, skriver for dem som erkender at der findes 'hellige' tekster, tekster som det er værd at ofre uendelige tolkninger og kommentarer på, som er værd at lade blive kernen i lag på lag af om-skrivning og baggrundstegning. De er naturligvis klar over at kanon til stadighed forandres i sin sammensætning, men dette har aldrig truet selve den kanoniske funktion, som indebærer en afgørende transformation af den litterære tekst. Frank Kermode, der særligt vedholdende har reflekteret over dette fænomen, mener at først når værket indlemmes i kanon gøres det til et fuldgyldigt kritisk objekt.

At være indenfor kanon er at være beskyttet mod slitage og sønderrivning, at blive krediteret med et ubestemt antal mulige indre relationer og hemmeligheder, at blive behandlet som heterokosmos, en miniature Thora. Det er at opnå magiske og okulte egenskaber der rent faktisk er meget gamle.⁴

Først fra dette øjeblik er værket rede til at opsamle ekkoer fra hele verdenslitteraturen. Det havner i første intertekstuelle prioritetsklasse.

Kanoniseringen indebærer, skønt få herefter vil formulere det sådan, en idé om litteraturen som en højere form for sprog. Loyaliteten mod denne idé ytrer sig hos kritikken i forsvaret af en mere ambitiøs måde at læse på, det vil sige i en grænsedragning mod massekulturens konsumtionsattitude og mangel på kritisk distance. Få motiver er så kendetegnende for litteraturvidenskaben som modstanden mod vilkårlige associationer i læsningen,

altså mod det der er en så væsentlig arbejdsmåde for forfatteren.

Det er svært at se hvorledes en æstetisk disciplin skulle kunne fungere uden at forsvare en kanon af normgivende værker. Litteraturhistorien brød med sine forgængeres *historia litteraria* ved at ekskludere den store mængde af tekster, der blev behandlet i oversigter, som i vore dage mere ligner kommenterede bibliografier. Den udså sig i stedet en elite af forfatterskaber som sit egentlige objekt. Atterbom havde oprindeligt bare tænkt sig at skrive om Swedenborg, Ehrensvärd og Thorild, de tre svenske mænd som "*fortrinsvis tænkte dybt, stort og smukt over det Skønne.*"⁵

Nyskaberne i de litterære studiers felt kendetegnes derved at de reducerer snarere end udvider kredsen af klassikere. Et godt eksempel er Yaleprofessoren Harold Bloom, hvis liste over 'stærke' poeter, som for ham udgør den egentlige litteraturhistorie, højst omfatter et dusin navne.

Litteraturvidenskabens metodiske arsenal er udviklet ud fra en omgang med kanoniske tekster og passer kun til disse. Selv når visse repræsentanter fra de forskellige fagområder idag går langt i forsøget på at integrere tidligere foragtede og forsømte forfatterskaber og genrer får disse deres værdi ved at blive forbundet med de store forfatterskabers forbund. Magien kan strækkes en smule, men fjern kernen af mesterværker og hele konstruktionen falder sammen som et korthus! Uden modstand fra en nyskabende tekst bliver det teoretiske apparat selvbekræftigende. Det er noget af det samme som Friedrich Schlegel hentydede til når han talte om 'kritiserbare' bøger som den egentlige litteratur.

Den kanoniske betragtningsmåde forudsætter at alt i en tekst *betyder*. At tompladserne helt enkelt ikke er tomme. Det litteraturbegreb vi vælger påvirker tekstens muligheder for at have en dybde.⁶ Den som afstår fra at acceptere dette har som mulighed den udvej at gøre litteraturforskningen til en ny antropologi eller en ny retorik, men denne mulighed er kun tilsyneladende, thi i så fald ville der ikke være nogen grund til at ofre en særlig opmærksomhed på de tekster vi per tradition kalder litterære, og så findes der heller ikke nogen mulighed for en specifik *littera-*

*tur*videnskab, men kun forskellige former for tekstvidenskaber.

Fra denne synsvinkel er dekonstruktionen med sit ekstremt elitære tekstvalg en kulturkonservativ reaktion, i et for de litterære studier nødvendigt opgør, i forhold til en truende nivellerings-tendens. Dekonstruktionen har i alle tilfælde fungeret som en antiklassisk redningsaktion for de store klassiske tekster. Litteraturvidenskaben begynder altså med en troshandling, præcis som psykoanalysen begynder med at vi bestemmer os for at der findes et ubevidst sjæleliv. (Disse er vel i mangt og meget parallelle).

Hvorledes opstår komplikationer og tvetydigheder i litterære tekster? Ofte er det tilstrækkeligt at man forsøger at læse det skrevne som en redegørelse for virkelige forhold for at teksten bliver dybt tvetydig. Det synes som om den med fortsæt skjuler visse aspekter ved hændelserne. Hvis man underkaster litteraturen den saglige kommunikations krav om logisk kohærens, fuldstændighed og relevans kan den kun synes fuld af revner, betydningsladede stilheder og symboler. Dens formålsløshed og uundgåelige fragmentkarakter bliver en lokkende og uudtømmelig *claireobscur*.

Den eksegetiske holdning, som gør litteraturvidenskaben til teologiens fornemmeste arvtager, har sin forklaring i en mutation i litteraturen der indtraf for 200 år siden. Medens det i 1700-tallet fordreder at et digts indhold skulle stå umiddelbart klart for tilhøreren, kræver vi at det skal skjule sin essens. Allerede under romantikken opstod der symptomer på en uoverensstemmelse i forholdet mellem subjekt og sprog, hvilket skulle blive manifest i modernismen. Jeg'ets triumf i æstetikken indebar også modsigelsens og ubegribelighedens indtræden i den litterære form. Digtet åbner sig ikke længere for umiddelbar tilegnelse, men kræver en fortolkning. Det tilstræber en absolut tilstand, som ikke længere kan opløses i mening men 'er'. Men ligesom vanviddet kræver det et vidne, der forbliver ved sine sansers fulde brug, nogen som tager det ansvar at garantere en mening i det tilsyneladende meningsløse. Læseren, og især den legitimerede tekstterapeut, litteraturvidenskabsmanden, er selvfølgelig dette vidne. Ligesom

sjæledoktoren taler til dem som ønsker at alle skal være sunde, taler litteraturvidenskabsmanden til dem som ønsker at litteraturen, som udsagn eller symptom, skal være mættet med mening.

Dette fører os tilbage til min indledende distinktion: vi kan nu konstatere at litteraturvidenskaben er den instans, som giver det litterære ord tilbage til den menneskelige kommunikation. Den tilbagefører omvendingen og installerer teksten i en kommunikativ model, hvori digterne udsender en slags kodet budskab til et publikum i en bestemt historisk situation, eller hvor teksterne følger sig til hverandre som dele i forfatterskabets logos.

Litteraturvidenskaben påtager sig ansvaret for at opretholde *bogens* kultur i den betydning som Blanchot diskuterer i *L'Entretien infini*, når han siger:

Overalt, hvor der er et system af relationer der lader sig ordne, hvor der er en erindring som overbringer, hvor skriften samler sig sammen i sporets bestandele som læsningen ser i lyset af en mening (ved at bringe det tilbage til en oprindelse hvis tegn skulle være sporet), når den samme tomhed parres med en struktur og lader sig regulere, dér er bogen: bogens lov.⁷

Den litteraturvidenskabelige tekst gør digtet til *meddelelse*, ikke kun gennem tolkningen men lige så meget ved at meddele sig *omkring* det, ved at gøre det til et indholdsmættet *fænomen*, til centrum for uendelige diskursive manøvrer.

En litteraturhistorie kan derfor defineres som et bekendelsesskrift for et kulturelt fællesskab indenfor hvis horisont teksterne bliver til bøger og antager mening. Der oprettes en orden indenfor hvilken de litterære tekster lægger noget til en fælles kulturel fond, noget definerbart og historisk forklarligt. Den kommenterende tekst bryder værkets ensomhed og fører det tilbage på det, som skulle være dets forudsætninger – i fald det kunne forudsættes.

Naturligvis kan litteraturvidenskabsmanden lige så lidt som andre skribenter kontrollere effekten af det han skriver. Jeg blev

for nogle år siden kontaktede af en agronom, som fortalte at min bog *Den romantiska texten* hjalp ham til at vinde en skattesag: (Han havde i sit indlæg til domstolen kopieret de retoriske strukturer jeg påviser i Tegnér's digte, hvilket gjorde sådan et indtryk på dommerne at de dømte til hans fordel i strid med gældende praksis).

Men sagen kan næppe leve af belæste skatteplanlæggere. Lige så lidt lønner det sig at søge efter den kommenterende teksts publikum i opinionsinstitutternes rapporter om befolkningens kulturelle konsumtionsmønstre. Genren er, for at tale seerundersøgelsernes sprog, en typisk nulprocent, hvilket indebærer at dens læserkreds ikke kan indfanges med sociologiske redskaber. Hvad analysen af dens kommunikationsvilkår har givet her er snarere et etisk signalement af adressaten. Litteraturvidenskabens egentlige modtager er en person som mistænker litteraturen for at rumme hemmelige budskaber og en person som giver den kritiske konversation noget af en civilisatorisk opgave. Denne spaltede form afspejler genrens dobbelte afstamning fra hermetismen og oplysningen.

Oplysningsaspektet, som næsten er blevet forbigået i dette essay, fortjener nogle ord. Hans Magnus Enzensberger har talt om et kernepublikum som måtte eksistere i en litterær kultur, en slags intellektuel biomasse, som samfundet er afhængigt af. Hvert sprogområde, mener han, har behov for en kollektiv refleksion, hvis vigtigste aspekt er fornyelsen af sproget og hvis formenste medium er litteraturen. Denne proces kræver et vist antal engagerede deltagere for overhovedet at kunne fungere, en kritisk masse som udvikles ud fra en form for kulturel økologi. Hvis balancen forandres, påvirker det hele samfundets evne til konstruktiv selvrefleksion.

Litteraturvidenskaben og kritikken har i så fald en fælles opgave af ikke ringe betydning: at holde denne biomasse sund. Dette har i flere århundreder fundet sted indenfor eksegesens traktat, som udover at have overlevet en lang række æstetiske revolutioner også har kunne forliges med modernismens stadige brud og afviklinger. De besværligheder det idag frembryder at argu-

mentere for værdien af en traditionel litterær kanon er måske et symptom på at traktaten i sidste ende må forandres. Eller også tyder oprøret tværtimod på at fortalere for nye litterære idealer ikke har noget højere ønske end at blive en del af denne besynderlige og respektindgydende sammenhæng.

1. J. W. Goethe, *Die Leiden des jungen Werthers*, Stuttgart (Reclam), 1984, p. 3. Min oversættelse (O.a.).
2. Paul de Man, *The Resistance to Theory*, Minnesota, 1986, p. 12.
3. Roland Barthes, *Critique et vérité*, Paris, 1966, p. 45 ff.
4. Frank Kermode, *Forms of Attention*, London, 1985, p. 90. Min oversættelse (O.a.).
5. P. D. A. Atterbom, *Svenska siræ och skaldar eller grunddragen av svenska vitterhetens häfder*, I, 2. opl., Örebro, 1862, p. 35.
6. Foucault gør i *L'archéologie du savoir* (Paris, 1969) den iagttagelse at udsigelsens institutioner afgør udsagnets meningspotentiale: Udsagnet er ikke hjem søgt af det ikke-sagtes hemmelige nærvær, de skjulte, de undertrykte betydninger; tværtimod – måden hvorpå de skjulte elementer fungerer og måden hvorpå de kan restitueres er afhængig af udsagnsmodaliteten: man ved godt at det 'ikke-sagte', det 'undertrykte' ikke er det samme – hverken i sin struktur eller i sin virkning – det selv om det drejer sig om et matematisk eller økonomisk udsagn, om det drejer sig om en selvbiografi eller genfortællingen af en drøm. *L'archéologie du savoir*, p. 144 f. Min oversættelse (O.a.).
7. Maurice Blanchot, *L'Entretien infini*, Paris, 1969, p. 625. Min oversættelse (O.a.)

Oversat af Kim Ravn